

VANEMATE DAAMIDE VESTLUST PEALT KUULATES

Maie Kalda. Debora ja vennad. Tallinn–Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, kultuuri- ja kirjandusteooria töörühm, 2010. 472 lk + 24 lk illustratsioone.

Maie Kalda raamatu mõistmise võtme andis mulle, just nii nagu see ideaalis peabki olema, autori enese saatesõna, täpsemalt selle viimane lause: „Kirjanikud on ka „lihtsalt inimestena” tundlikumad, nõuavad julgemalt ja elavad intensiivsemalt, nende askeesid on sügavamad ja pohmelused raskemad” (lk 14). Jutumärgid ja pohmelustest kõnelemine toimivad naljatlevate pehmen dustena, ent tees ise on selge ja tugev: loovisik on midagi erilist. Niisugune väide kätkeb eneses kõigutamatut (modernistlikku?) austust loojamüüdi ja teistegi suurte müütide vastu. Edasisel lugemisel selgub, et sellist austust aimub tõepoolest kogu raamatust ja selles mõttes on vähemasti noorema silma jaoks tegu põhitsoonilt kaunis traditsioonilise kirjandusteadusliku portree teosega.

Kalda suhe vastava traditsiooniga ei ole küll ammu ühemõtteline ega jäik. Rõhutatult märk melises ja juhuslikus laadis on kirja pandud raamatu mõlemad osad, nii esimene, mahukam, mis koosneb valitud intervjuukatketest, kui ka teine, napim, mis koondab varem ilmunud artikleid. Tekst näitab end fragmentaarsena, on pikitud pealtnäha ootamatult päheturgatanud lisandustega. Vähe sellest, et uurimisobjektile viidatakse initsiaalidega, räägib autor ka iseenesest kelmikalt kolmandas isikus kui MK-st. Peatükkide (Kalda sõna

kasutades „jaostükkide”) pealkirjad langevad eri kategooriatesse: „Meri”, „Teised naised”... See on mäss vana moelise elulooraamatu vormi vastu, mis tahab lugejale pakkuda komplekteeritud, valmis töde. Rein Veidemannil tekib koguni kiusatus nimetada niisugust lähenemisviisi dekonstruktsiooniks.¹ Ent mäss toimub siiski traditsiooni raamides. Tegelikult kombineerib raamat täiesti klassikalisel viisil tööku kirjaniku biograafiast ja fragmente tema teostest, sätib kõrvuti leitmotiive elust ja loomingust, küsib intelligentsel moel: „Mida selle või teisega õieti mõeldi?” Huviline võib siniste kaante vahelt leida lugematul arvul mälumänguväärilisi detaile. Teinekord annab autor – kahtlemata muiaates – lugejale võimaluse viidete järgi kontrollida ka selliseid hinnanguid nagu „väga ilus” (lk 83). Selle kõige taga on muidugi vägagi süsteemsed ja põhjalikud teadmised ning küllap ka väljakujunenud arusaam niihästi konkreetsest uurimisobjektist kui ka kirjandusteadusest üldse.

Sisu poolest kompaks raamat samuti justkui mingisuguseid tabusid, teeb seda aga siiski kindlatesse piiridesse jäädes. Kalda ei kujunda Vaarandist valmis tahutud, liivapaberiga üle käidud puuslikku (väga tõsihingelist kunstnikumüüdi kummardajat ei takistaks selle juures ka isiklik tutvus). Ei ole valitud selget joont, mida ajada, selle nimel ülejäänut maha vaikides. Häbenemata lastakse tekkida kontrastidel,

¹ R. Veidemann, Debora Vaarandi eksistentsiaalne biograafia. – Postimees 21. III 2010.

nurki ei lihvita maha. Teatavad Kalda väljautlemised niihästi Vaarandi ideoloogilise positsiooni kui ka mõne luuletuse kunstilise kvaliteedi kohta on selle traditsiooni taustal julged, näitavad kirjutaja ausust, otseütlemist, kompromissitut suhtumist. Tüüpilise müüdi loome juurde ei kuulu küllap ka luuletaja torso ning jalgade disproportsiooni üle arutamine (lk 304). Ent traditsiooni ennast kõik see ometi kahtluse alla ei sea. Vaarandi lugu jutustatakse ikkagi mingite müütide kaudu.

Siinkohal ei saa mööda tõsiasjast, et Debora Vaarandi isikumüüt on minu jaoks – ju vähemalt osaliselt põlvkondlikel põhjustel – üleüldse segane. Pais tab kaks poolust või äärmust, millest mõlema olemasolu luulekogudesse heidetud pilk üksnes kinnitab. Ühelt poolt on teada, et Vaarandi tegi nõukogude võimuga koostööd ja oli seega „paha” inimene (jutumärgid võin siia rahumeeli panna sellepärast, et nendel samadel põlvkondlikel põhjustel ei ole vastavad pained mulle isiklikult lähedased). Niisugused meeolud võimendusid taas, kui 2006. aastal ilmus Vaarandi mälestusteraamat „Aastad ja päevad”, mis paljude lugejate meelest põikles liiga libedalt kõrvale autori poliitiliste otsuste vabandamisest ja selgitamisest. Tänapäeva vaatepunktist rõhutab nõukogulikku meelsust vennasrahvastest ja -vabariikidest kõnelevate värsside rohkus: „Alma-Ata tähed”, „Kasahstani noorus”, „Dnepr”, „Karakumis” jne. Teiselt poolt moodustavad suure osa Vaarandi loomingust rahulikud, kodulembesed, sageli looduslühilised luuletused: räägitakse vanadest paatidest, vanadest kaluritest, rannalageda leivast, Saare- ja Hiiumaa maastikest. Sel alusel võiks ta liigitada stiilipuhtaks eestimaise kestvusuule esindajaks: sellesama kestvusuule, mille ridade vahel aastakümneid peitised keelatud isamaa-armastus ja millest (veidi utreeritult väljendudes) vii-

maks arenes välja kaheksakümnedate radikaalsem etnosümbolism.

Need kaks liini tekitavad kuvandis vastuolu. Seda teab küll isegi noorema põlvkonna inimene, et viie- ja ka kuuekümnedatel aastatel põimus reibas nõukogude ülesehitus- ja tööpoetika sageli rahvussümbolitega. Selles mõttes ei mõju ootamatuna Liivi ja Vilde lugemine Lenini raamatukogus ega tekita küsimusi seegi, et lauluna on õige rahvusliku värvingu saanud nii „Talgud Lööne soos” kui ka „Rannakolhoosis”: vastavalt „Saaremaa valss” ja „Seda paati pole tehtud linnuluust...”, kus esineb tegelasena tähtis (nais)karjabrigadir. Muuseas hakkab laiemast käibest hoopiski kaduma teadmine, et mõlema pala sõnade autor on just nimelt Vaarandi – see on tema luuletaja müüdis (ebaõiglaselt) tahaplaanile jäänud. Kontrasti ja segadust tekitab just ta hilisem, rahulikum, nukram, sageli minevikku vaatav looduslühirika. Sedasorti tekstidele peabki nähtavasti rajanema Vaarandi tänapäeva välja ulatuv luuletajarenomee ja kaanonisse kuuluvus: vennasvabariike kirjeldavatele luuletustele see ju ometigi rajaneda ei saa. Eriti kujundlikult ja segadusse ajavalt saavad kaks liini kokku tähtluuletuses „Eesti mullad” (küll juba aastast 1964), kus on ühtaegu esindatud justkui varjamatult sümboolsed, kõhnad, õhukesed, murelikud eesti mullad ja valges kitlis võlur-partisan. Lõpuks tuleb muidugi tunnistada, et kuna segadus on minu jaoks ikka veel segadus, ei ole see küllap seni tundunud pikemat lahtiharutamist väärt. Vahest on vaikne ja vihjav kestvusuule uutel, kirjudel aegadel mõistva publiku kaotanud.

Mõlemat poolust on aimata ka „Deboras ja vendades”. Tõsi, väga otseid poliitilisi küsimusi Kalda lähemalt ei uuri. Ta ei kõhkle neid küll puudutavast, olles selleks arvatavasti liiga aus ja professionaalne, see sünnib aga ena-

masti naljatleval või iroonilisel toonil, tõsiselt ja põhjalikult küsimust ette võtmata. Huvitaval kombel on sageli omavahel seotud poliitika ja naiselikkus. Näiteks Vaarandi riietumisharjumuste ja lemmikvärvide vaagimise vahele pillab Kalda nokkivalt: võiks ju siis ka küsida, miks räägib luuletaja nii pikalt punastest kleitidest, kui on õieti elu jooksul rohkem kandnud siniseid (lk 301). Parteisse astumise koha peal soovib Kalda aga Vaarandi seljataha sarvilist feministi, kes ütleks, et ei ole tarvis kõike teha, mida Anton Vaarandi käsib (lk 403). See viitab, nagu tuleneksid Vaarandi poliitilised teod ja tegematajätmised eeskätt sellest, et ta on olnud nõrk naine. Poliitiline narratiiv mängitakse ümber sooliseks. See on tähelepanuväärne käik. Raamatu eluloolise osa tugistruktuuriks ongi kindel arusaam naiselikkusest – arusaam, mida eriti kerge on siduda poetessidega. Leidub koguni alapeatükk „Naiselikke käitumismustreid”. Raske uskuda, et Kalda on selle pealkirjastanud surmtõsiselt, ent siiski on ta teinud just sellise valiku. Naiselike mustritena käsitletakse muuhulgas näiteks suitsetamist ja kohvijoomist, samuti naiskirjanike tõlkimist.

Üllataval kombel tuleb vastavast peatükist aga välja, et stereotüüpses mõttes naiselikult käitunud ei olevat Vaarandi kunagi: mingitarbeid tema vannitoas ei leiduvat, fotodel kandvat ta sageli spordidressi. Siin aitab hädast välja teine naiselikkuse narratiiv: tüdruk, kes on poiste kambajõmm. Sellele viitab juba raamatu pealkiri „Debora ja vennad”. Niisugust vaatenurka toetab Vaarandi enese tunnistus: „Mina armastan venda, meest kui venda” (lk 82). Siia alla kuulub ka Kalda väide, et teistegi naistega olnud Vaarandi sõber pigem meestevahelise sõpruse mõttes (lk 228), mis peab nähtavasti tähendama midagi enam kui iginaiselike hädade-murede vastastikust ärakuula-

mist. Antakse ka kolmas võimalus, naine emana (mis otseses mõttes Vaarandil paraku väga türikeseks jäi): „DV enese naiselik tuumollus seisnes kindlasti sellessamas soojas hoolitsuses, mille vasteks võiks pidada piima-metafoori” (lk 310). Kokkuvõttes peituvat luuletaja naiselikkus aga tahtmises „**olla endast ilusam**” (lk 318, originaali paksendus).

Raamatu loominguloolist poolt kannab peaaesjalikult kohamütoloogia, mis on loodus- ja kestvaolu silmas pidades väga sobilik lähenemisviis. Pea- või jaostükkidest on suur osa pühendatud mingitele kohtadele: kodud, reisisihid, meri, saar... Esimese peatüki „Kodud” juhatabki Kalda kohe sisse sirgjooneliste väidetega esmalt üldisemalt: „Luule nõuab aistilist konkreetust” ja siis täpsemalt: „DV teadis endal olevat hea kohamälu ja ruumitaju. Kohad-paigad oma pärisnimede ja äratuntavate aktsentidega on tema loomingu püsielement” (lk 17). Siin pakub mütoloogia pigem formaalset raamistust, peatükkide tugev ja tahke sisu moodustub ikkagi statistilistest tähelepanekutest ja korrektsetest, kindlapõhjalistest üldistustest. Kalda ei taha meelsasti midagi väita, ilma et tal oleks selle katteks tuua tekstikoht, parem kui mitu. Niisugune kõva ja purunematu aluspind legitimeerib ka lõbusamat laadi väited, nagu: „Kui DV oleks otsustanud 1990ndail uuesti poliitikaellu tulla, oleks tema erakonnaks sobinud rohelised” (lk 272). Kui kellegi teise sulest oleks niisugust väidet raske uskuda, siis ilmselgelt aimest väga põhjalikult tundev Kalda võib seda enesele lubada.

Siin selgub muide, et eri koolkonnad ja eri ajastud saavad kokku ka Kalda kirjutamislaadis. Just seal, kus juttu on kohtadest ja paikadest, kombineerib ta traditsioonilist positivistlikku kirjandusteadust värsket värvi lõhnalise semiootilise terminoloogiaga. Teisal võib jällegi kohata lauseid, mis oma

väärrika, vastuvaidlemist mitte salliva tooniga toovad liberaalsele noorele otsemaid meelde mitmekümne aasta tagused kirjutusmaneerid: näiteks „Tugev multisensoorne looduselamus vormus, kui aeg küps, armastusluuletuseks” (lk 27) või „Näeme tõsist suhtumist loomingulisse komandeeringusse ja kogutud aine kasutamisse” (lk 149).

Sattusin raamatus lõikudele, kus kasutatav mütoloogia minu meelest läbi kukub. Näiteks juba mainitud loojamüüdi raames, mis kogu teost kannab, on kohati püütud musta valgeks rääkida. Kui Vaarandi ütleb, et Lilli Promet on iseloomult tige ja väiklane ning luuletajaannet tal ei ole, seletab Kalda lugejale: „...kui kirjanikud noote vahetavad, tuleb arvestada liialdamise koefitsienti. See käib kirjanikuande juurde, sõna jõudu ja võimalusi kasutada” (lk 243–244). (Sellist veendumust on Kalda väljendanud ka varem, näiteks artiklis „Kivisildniku kirjanike nimekiri – mis see on?”) Kõigepealt võib olla problemaatiline Kalda otsus niisugune väljautlemine raamatusse panna, aimates, et Vaarandi ise selle võimaluse korral küllap välja oleks tsenseerinud. Sedalaadi otsuseid kaitses Kalda kiivalt ja kärmelt kohe sissejuhatuse alguses, öeldes, et peab luuletaja spontaanset eneseväljenduse konserveerimist omaette väärtuseks (lk 7–8). Kui otsus on juba langetatud, tuleb igatahes kõrgelt hinnata püüdlust tsitaati taktitundeliselt seletada ja konteksti asetada. Ent Kalda argument ei ole siinkohal veenev: samamoodi ja veel osavamaltki kasutab sõna jõudu ja võimalusi igaüks, kes ligimese kohta mõnuga mahlakaid hinnanguid jagab. Mis puutub naisemütidesse, siis Vaarandi luulest leiaks soovi korral ka märksa huvitavamaid naiselikkuse käsitlusi kui lihtsalt „naiselik naine”, „poisilik naine” ja „emalik naine”. Lin-

nuluust paadi luuletuses esitatud mehe ja naise tõine konkurents pole küll vahest poetessile olemuslik motiiv, vaid lihtsalt ajastu märk.² Ent näiteks 1975. aastast pärinevas pealkirjata luuletuses võrreldakse naist lihasööja taime huulheinaga.

Võimalikest ebakõladest hoolimata tuleb siiski mõnda, et missuguseid mütoloogiaid ka ei kasutataks, laias laastus paistavad Kalda ja Vaarandi neid jagavat. Kohapoeetiline analüüs haakub Vaarandi luulega, miks siis mitte feministlik poeetiline analüüs tema isikuga. Kuigi mind isiklikult võib mõni vastav eeldus ärritada, hakkab niisugune lähenemine subjekt Kalda ja objekt Vaarandi sünergia tõttu tööle. Kalda (snd 1929) koguni „kurdab”, et tema vanusevahe Vaarandiga (snd 1916) osutus liiga väikeseks: miski ei üllatanud, liiga palju olid nad lugenud samu raamatuid ning näinud samu teatritükke (lk 9). Nähtavasti kattus arvestataval määral ka subjekti ja objekti eluvaade. Igatahes sulgeb lugeja raamatu veendumusega, et Debora Vaarandi näol oli tegu keskmisest kenama inimesega. See paljastab ühtlasi vähemalt mingsuguse lahenduse minu (snd 1985) segadusele seoses tema isikumüüdiga: kui on isiksusena oldud tööpoolest sümpaatne ja meeldiv, ei muuda poliitilised ebakõlad seda olematuks vähemalt seni, kuni keegi veel mäletab inimest ennast.

JOHANNA ROSS

² Paralleelselt käis sarnane töövõistlus ka kapitalistlikus Läänes: sedasama aastanumbrit (1949) kandev film „Adam’s Rib” Katharine Hepburni ja Spencer Tracyga (režissöör George Cukor) jutustab samuti abikaasade konkurentsist: kaluri ja karja-brigadiri asemel võtavad seal aga mõtu kaks advokaati.

AMEERIKLASE SEIKLUSED EESTI NSV-S

Hellar Grabbi. Seitse retke isamaale. Mälestuslikud esseed. Tartu: Ilmamaa, 2010. 454 lk.

Hellar Grabbi järjekordne mälestusteaineline teos „Seitse retke isamaale” on kindlasti – kui lühidalt kokku võtta – õpetlik ja hariv. Huvitavusega on lood natuke keerulisemad, aga sellest edaspidi. Käesolevas raamatus meenutab Grabbi oma seitset külaskäiku Eesti NSV-sse aastatel 1968, 1969, 1972, 1977–1978, 1988, 1989 ja 1990. Kaheksandal külaskäigul oli NSV asemel juba Vabariik. „Saabumispäeval, 6. IX 1991, tunnustab Eesti iseseisvust ka Nõukogude Liit,” mainib Grabbi eessõnas (lk 10). Viimase kahe kümnendi jooksul on Grabbi siinmaal käimised omasoodu tihedalt jätkunud.

Küllap ei ole meenutamislembese Hellar Grabbi raamatut käsitledes kohatu kalduda hetkeks ka ise meenutustesse. Suhteliselt noore mehena (olen sündinud 1979. aastal), puutusin Grabbi-nimelise kirjanduskriitikuga kokku üldise kirjandusloo mõttes alles hiljuti, oma ülikoolipäevil. Esmalt toimus see ajakirja Keel ja Kirjandus lehekülgedel (1998, nr 6), kust lugesin Grabbi põhjalikku retsensiooni 1995. aastal ilmunud „Eesti kirjarahva leksikonile”. Grabbi nurises, miks on seal Arvi Siiast rohkem juttu kui Heiti Talvikust, Minni Nurmest rohkem kui Ivar Grünthalist, Aira Kaalust rohkem kui Ilmar Laabanist, Ralf Parvest rohkem kui Uku Masingust, Lilli Prometist rohkem kui August Annistist. „Proportsioonid peaksid olema just tugevalt vastupidised,” protesteeris retsenseerija, jagades ilmselgelt kirjanikke pahadeks ja headeks poliitilistest, s.o kirjandusvälistest põhjustest lähtuvalt, pidamata millekski, et näiteks kahe (väga hea) luulekoguga Talvikust polegi teatmeteoses põhjust rohkem kirjutada kui

suure hulga (väga heade) luulekogudega Siiast.¹ Järgnes veel verbaalseid lajatusi Sütiste, Smuuli, Prometi, Kuusbergi jt aadressil. Soh, mõtlesin mina, järjekordne ivanoravlik lääne pühamees eesti kirjandust „puhastamas”! 2001. aastal Loomingus ilmunud lühiarvustuses 2000. aasta „Eesti kirjanike leksikonile” kasutasin juhust ja torkasin sapiselt vastu, mida tuleks säärasest kirvemeetodist arvata.²

Nii et sugugi mitte paljulubavas toonis esmatutvus. Peatselt kohtusin Grabbiga ka isiklikult, 2001. aasta kevadel Rahvusraamatukogus, soojal, aga vihmasel päeval, ühel kirjandusüritusel. Ma ei mäleta, millest kontakt alguse sai, kas keegi tutvustas või kes vestlust alustas, aga ilmselt oli aktiivseks pooleks suhtlemis- ja tutvumisealdis Grabbi. Jutlesime mõne suutaie igati asjalikult ja sõbralikult ning poseerisime isegi ringi luusivale fotograafile. Võimalik, et Grabbi oli lugenud Loomingust minu vastupistet eesti kirjandusloo hindamise asjus ja tundis huvi, mis mees see selline on. Tookordne kokkupuude on seni jäänud ainsaks. Kahjuks noorima ja vanima kirjanikegeneratsiooni vahel ju otsekontakti ei leidu, eriti kui tegu piiriülese juhtumiga. Aga sellestki kohtumisest sain aru, et Grabbi kirjanduslik diapaseon on tegelikult palju avaram, kui tollest norivalt kurjustavast retsensioonist välja paistis.

„Seitse retke isamaale” on kindlasti üks neid mälestusteoseid, mida eesti kultuuriloo huvilised võiksid lugeda. Nagu öeldud, on see muuhulgas ka õpetlik. Pean silmas asjaolu, et Eesti

¹ H. G r a b b i, Veel kord „Eesti kirjarahva leksikonist” selle uuele väljaandele mõeldes. – Keel ja Kirjandus 1998, nr 6, lk 406.

² J. U r m e t, Pealt kullakarvaline, seest siiruveeruline. – Looming 2001, nr 2, lk 283–287.

NSV külastamine polnud mõnes pagulasringkonnas positiivne ega aktsepteeritavgi nähtus, paljud äärmuslikud konservatiivid olid seisukohal, et igasugune kontakt rahvuskaaslastega okupeeritud kodumaalt on kuritegu iseseisva Eesti Vabariigi mälestuse vastu. Grabbi kirjutab: „Dogmaatilised ja ägedamad okupeeritud Eesti külastamise vastased läksid niikaugemale, et kodumaal-käijaid mõnitati pagulasajalehtedes ja mitmed tuntud isikud, nagu helilooja Eduard Tubin, kõrvaldati organisatsioonide liikmeskonnast” (lk 12–13). Korduvalt puudutab Grabbi seda nõmedat fakti. Nüüd teame, et õigus oli käijatel ja suhtlejatel, mitte aegunud mälestuste küljes rippujatel. Paneme selle kõrva taha: kui millalgi tulevikus peaks juhtuma analoogseid olukordi, olgu siis inimestel tarkust ja taiplikust säilitada normaalset mõtlemist, püüelda ühtsuse ja solidaarsuse poole. Ühel pool pagulus – peatamatult hääbuv, kuid seni tähtsat rolli mängiv kild rahvuskehast, teisel rahvas ise, kammitsetud, kuid elujõuline.

Paguluse ja kodumaa vaheliste kultuurikontaktide olulisus tuleb Grabbi raamatust hästi ilmsiks. Röhub ta isegi, et ei tulnud Eestisse poliitikat ajama, vaid inimestega suhtlema, rääkima elust väljaspool ja koguma teadmisi elust siinpool. Ja nii suhtleb Grabbi siinsete inimestega, suhtleb lausa erakordse andumuse ning pühendumusega. Esmalt muidugi kirjanike, näitlejate, ajakirjanike, sportlaste, lauljatega, kuid mitte ainult nende ja teiste silmapaistvate isikutega, vaid meelsasti ka tavaliste inimestega tänaval, rongis, kohvikus. Seejuures on imetusväärne tema oskus leida ühist jutuainest ka kõige lihtsamate oma rahva poegade ja tütardega. Koeru kõrtsis sõbruneb ta külameestega (1968), öises Pärnu rannahoones puistab šveitser talle oma elulugu (1969). Kõikjal kogub ta killukesi nii tuntud kui ka tundmata eest-

laste eluolust. Ses mõttes pole ta turist, vaid rändaja.

On isegi hämmastav, kuidas Grabbi, kes esimese reisi ajal oli Eesti NSV kultuuriinimeste hulgas tuntud vaid nime järgi – Mana toimetajana –, saavutas siin kergesti isikliku kontakti nii võrd paljude kuulsate kultuuritegelastega. Visiitkaardina oli tal muidugi kasutada ka Grabbi nimi: tema isa, president Pätsile lähedal seisnud mees, kolonel Herbert Grabbi oli rahva seas veel mäletatud. Nendest kahest visiitkaardist pluss paarist heast tutvastkirjasõbrast piisas, et libiseda kogu tollase eesti kultuurielu tipuosast läbi nagu nuga võist.

Esimese reisi ajal korraldab Vladimir Beekman Grabbile kohtumise Kirjanike Liidu juhatusega, kus too tutvub Jaan Krossi ja Ellen Niiduga. Peagi istub Grabbi juba Krosside pool, kus tutvub isiklikult August Sanga ning Kersti Merilaasiga, kes on Grabbile „ammused ja hinnatud sõbrad luulelehekülgedelt”. Krossid viivad Grabbi Tuglaste juurde, kus ta kohtub Nigol Andreseniga. Merilaas ja Sang viivad Grabbi Debora Vaarandi 52. sünnipäevale, kus ta tutvub Lennart Meriga, jne. Uute sidemete tekkimisel on abiks vasttekinud tutvused, aga ka avastatud ühised tuttavad. Tüüpiline on näiteks selline juhtum: „Kui nad [„Kalevi” korvpallurid – *J. U.*] kuulevad, et ma tunnen nende meeskonnakaaslase Ülo Laumetsa Ameerikas elavat venda, võetakse mind sõbrameheks” (lk 16).

Usalduslikule vestlusele võib innustada fakt, et uus tutvav või tema isa või vanaisa võitles Saksa mundris. Grabbi oskab personaalselt läheneda. Uku Masing, kelle poole Grabbi 1978. aasta jaanuaris pooljultunult sisse sadas, võtab külalise viisakalt vastu, kuid ei tee teist nägugi nimede Mana või Grabbi peale. Alles siis, kui külaline pillab, et on kõndinud Guatemalas kitšeede pealinna Santa Cruz del Quiché tänavatel

ja sõitnud paadiga Atitlánil, Masingu unistuste järvel, hakkab Masing Grabbi-le tähelepanelikumalt otsa vaatama!

Esimesel reisil külastab Grabbi Beekmaneid ja arutab nendega maailma asju, kirjasõber Uno Laht külastab Grabbit hotellitoas. Grabbi jõuab ka Tartusse ja mujale Lõuna-Eestisse. Tartus tutvustatakse ameerika külalisele Marju Lauristini ja Peeter Viha-lemma, Elvas tutvub ta Ain Kaalepiga, ja nii edasi. Sotsiaalne võrgustik töötab täie hooga, üks lüli lükkab Grabbit teise lüli juurde, teine kolmanda, kolmas neljanda juurde. Et esimesel korral oli küllakutsujaks VEKSA, siis korraldas ka see instants mõne kokkusaamise, näiteks Leo Normeti ja Paul Rummoga. Need koosistumised polnud muidugi nii vabad ja lahedad, juures viibis ju VEKSA esindaja ning ruumidesse olid paigaldatud pealtkuulamisseadmed, nagu eeldada võis ja hiljem ilmsiks tuli. Kuid ometi on VEKSA Grabbi käsitluses täitsa inimlik nähtus, kontrollib küll ja annab aru, kuhu vaja, aga siiski loobub selle esindaja, kapten Ralf Raudberg ilusti Jaan Kaplinski juurde kaasa tulemast, kui Grabbi seda soovi viisakalt väljendab.

Seni on kirjeldatud peamiselt esimest reisi, aga kuus mitte vähem isikuterohket reisi on veel. Niisiis on kohatud inimeste hulk kokku muljetavaldav. Seejuures ei meenuta Grabbi tekst pinnapealset märksõnade jada ega kuiva telefoniraamatut, vaid on hoolega sidusaks tekstiks kirjutatud. Enamiku inimeste puhul teeb ta vähem või rohkem põhjaliku põike selle isikuga seonduvasse, maalides kord lausa portreid, vahel lihtsaid, kuid iseloomulikke skitse. Üldiselt on sellised kokkuvõtted huvitavad ja harivad. Aga on ka kohti, kus see põhjalikkus muutub lugemist segavaks. Pean silmas mõne isiku juures pikalt kirja pandud entsüklopeedilisi andmeid: daatumeid, kohanimesisid jne. Vaino Väljase, VEKSA tegevjuhi

Ralf Raudbergi ja NSVL diplomaadi Mihhail Murnikovi puhul on see inforäga kontekstist tulenevalt õigustatud, sest need mehed on olulised ja Grabbil põnevaks kirjutatud. Aga üldsusele tundmatute sugulaste-hõimlaste, näiteks Irja Grabbi onutütre ja tolle mehe elulood on küll juba liiast (lk 18–19). Natuke tüdinult tahaks öelda, et meil kõigil on omad, endale väga tähtsad, aga ülejäänutele absoluutselt tundmatud sugulased, kes Teise maailmasõja lainetustes laiali pillutatud või represseeritud. Ei tasu neid panna ühte patta Mati Undi ja Jaan Krossiga. See on teine lugu, teine raamat.

Ehkki Grabbil on autorina loomulikult õigus oma raamatus meenutada, mis talle iganes meeldib, ütlen lugejana, et mõneski kohas eelistaksin ma üldhuvitavamat ja vähem ainult Grabi suguvõsasse puutuvat. Ja üldse, võib-olla pagulaskogemusega eestlased seda ei taju, aga mulle tundub küll, et Eesti ühiskonnas on tekkimas tasapisi kerge küllastumus aastanumbrite 1940–1945 ümber jahumisest. Nende aastate juures sagib nii palju propagandistlikke ajalookirjutajaid ja poliitikuid, endisi poliitvange ning igat karva vimmaõhujaid, et võiks nüüd lihtsalt lasta veidi tolmul tagasi maha langeda. Samuti oleks võinud raamatust välja jääda peatükid taaskohatud koolivendadest ja Rotalia korporatsiooni taasavamisest. Need on huvitavad ainult asjaosalistele ja süvahuulistele. Ei maksa segi ajada isiklikult isiklike ning isiklikult üldhuvitavaid mälestusi. Samuti ei ole mõtet kodueestlastele pikalt kirjeldada Kurgja muuseumi, Otepää linnamäge ega Kaali kraatrit. Kõik sellised kohad võtavad raamatult sisupunkte maha. Mida lõpu poole, seda enam muutub Grabi tekst põnevate meenutuste ja sisukate portreede asemel kuivalt registreerivaks, kuidagi ülelibisevaks, sündmustest ülemarssivaks. Justkui oleks tal hilisemast ajast vähem mäle-

tada kui 1968. aastast! Esimese kahe reisi kirjeldused ongi kõige kõitvamad.

Aga muidugi ei saa arvata, nagu oleks mälu Grabbi häтта jätnud. Pigem on raamatu lõpus tuvastatav mingi läbemat, kiirustamine. See on ka mõistetav, juhtus ju siin aastail 1988–1990 nii palju, mõndagi ka Grabbi osalusel, kõigest tahaks rääkida! Võib-olla tekkis autoril millalgi soov raamat kiiremini ära lõpetada. Igatahes on mälu Grabbil silmatorkavalt terav. Raamat on kirjutatud tänapäeval, aastakümned pärast esimest reisi, aga Grabbi mäletab isegi seda, mida ta esimese reisi esimesel ööl hotellis unes nägi, ja nii detailselt, et kirjutab sellest terve lehekülje! Ta taastab pikki dialooge otsekõnes, mäletab näoilmeid, lauldud laule, vahelejäetud salme... Kui palju on mälupilte belletriseeritud? Autor vihjab muidugi ka tollal tehtud märkmetele, ta on alles hoidnud menüüsid, dokumente ja muid selliseid asju. Aga ikkagi. Kuidas õnnestus autoril oma mälust näiteks Masingu juurde tehtud käigu kohta üles leida, et „õhtusse kalduv talvine päike leiab kardina ja taimede vahelt tee tuppa” (lk 269)?

Kui üldse on keegi, kellega Grabbi ühist keelt ei leia, mitte ainult piltlikus, vaid ka otseses mõttes, siis need on Eesti venelased. Kogu raamatus pole ühtegi meeldivates toonides kujutatud venelast. Ühelt poolt muidugi arusaadav: peale väikse varasema killu on Eesti venelaskond siia tulnud okupatsiooniajal ja seega paratamatult sellega seotud. Mida muud kui üha tigidust saakski üks võõrsile tõugatud, stalinistlike repressioonide käigus isast ilma jäänud pagulane okupatsiooni ja kõige sellega seonduva vastu tunda. Aga teiselt poolt võiks aru saada, et eestlased ei saa iseseisvuse kaotamise eest arvet esitada Eestis elavatele venelastele, vaid Moskva nüüdseks pankrotti läinud stalinlikule parteile. Ülejäänud on juba rahvaste vaba liiku-

mine riigi piires ja kõik. Aga Grabbi muutub siin lausa muigamisväärses. Liinibussis tagasiteel Pärnust Tallinna prantsatab ta kõrvale üks umbjoobes vene töömees ja uinub, nii et pea tahab vajuda Grabbi õlale (1969). Järgneb autori mõtteheie, kuidas venelased eestlastel seljas elavad, tsiteeritakse Helvi Jürissoni „Mägri maja” jne. Vastik migrant-joodik! Kolm aastat hiljem näeb Grabbi Viljandis üht purupurjus eestlast majaseina vastas püstijalu magamas, aga see vaatepilt paneb Grabbi nii heldima, et ta ristib mehe mõttes uinuvaks sakalaseks. Oleks olnud venelane, oleks hoobilt taas vastik migrant! Huvitav muide, kas näiteks New Yorgi metros ei vaju mõnikord joodik kaassõitjale otsa – ja mis rahvast siis seljas elamise süüdistada?

Lõpetuseks üks lausa lõbus koht, mis on samavõrd üllatav ja jahmatav. VEKSA tegevjuht Raudberg kirjutas Grabbi kohta käivas raportis, et Grabbil jäätavad lauakombed soovida (lk 230). Ja ega autor seda salgagi. Grabbi ise meenutab: „Kui mina võtsin kanajala kontipidi pihku, siis Raudberg opereeris kirurgi osavusega liha kondi küljest noa ja kahvliga lahti. Kui ma supitaldrikult viimaseid lusikatäisi võttes kergitasin taldrikut ükskõik kuhupoole, siis Raudberg kallutas taldriku alati endast vastassuunas. Kui mina vahetevahel toetasin küünarnuki söömise ajal lauale, siis Raudberg lubas seda endale alles kohvi ja konjaki juurde siirdudes. Ja kui mulle kippus menüü jälgi rinnaesisele jääma, siis Raudbergi rinnaesine jäi puhtaks. Kui puhas või määratud rahvuslikult seisukohalt vaadates oli ta elulooline ankeet, on iseküsimus” (lk 230–231).

Kahtlemata on Hellar Grabbi eesti kirjandusloos oluline isik nii oma ajakirjaga kui ka kultuurisidemete loojana, tähelepaneliku rändajana. Ka siis, kui kanajalg kontipidi peos ja kastmetilgad särki peal.

JAAK URMET

SOOME JA EESTI KEEL KÕRVUTI

Hannu Remes. Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutusmorfologiaa. Acta Universitatis Ouluensis B. Humaniora 90. Oulu: Oulun yliopisto, 2009. 282 lk.

Vaadeldav raamat („Vormid vastandatuna. Soome ja eesti muutemorfoloogia võrdlus”) on Joensuu Ülikooli soome ja eesti keele lektori Hannu Remese doktoriväitekirj, mille kaitsmine toimus 2009. aasta juunis Oulus. Töö teema – soome ja eesti keele muutemorfoloogia võrdlus – seondub 1980. aastate algul käivitatud soome ja eesti grammatika võrdleva uurimisega, millega on tegeldud ühtaegu nii Soomes kui ka Eestis. Väitekirja eeltöökõs võib pidada ta eesti keele grammatikat,¹ millest suure osa moodustab morfoloogia. Lisaks on ta käsitletud soome ja eesti muutemorfoloogiat arvukates artiklites. Väitekirja puhul on suur tähtsus olnud ka praktilisel kogemusel, mille ta on omandanud aastakümnete jooksul soomlastele eesti keelt õpetades.

Soome ja eesti keele sõnamuutmisüsteemi kontrastiivseid võrdlusi enne Hannu Remese uurimusi ei olnud. Küll aga on kuulunud soome ja eesti keele häälikuloo võrdlus uurimise kesksete valdkondade hulka.² Kontrastiivse uurimistöõ aluseks on tavaliselt kahe keele sünkrooniline võrdlemine. See on ka sageli ainus võimalus, eriti siis, kui

¹ H. Remes, Viron kielioppi. Helsinki: WSOY, 1983.

² L. Kettunen, Viron kielen äännehistorian pääpiirteet. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1917; L. Kettunen, Eestin kielen äännehistoria. Toinen, uusittu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1929; L. Kettunen, Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1962; E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria I–II. Konsonantit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1890–1891.

võrreldavad keeled kuuluvad eri keelkondadesse. Hannu Remese uurimisobjektiks on aga kaks lähedast sugulaskeelt. See annab võimaluse kasutada ka diakroonilist lähenemisviisi. Juba soome ja eesti keele kontrastiivset uurimist kavandades kõneldi sellest, et sünkroonilist vaatlust tuleks täiendada, võttes arvesse ka soome ja eesti keele ajalugu. Lähtekohaks oli mõte, et keelte hääliku- ja vormiloo tundmine aitab valgustada praeguste morfoloogiliste erinevuste põhjusi. Seda võimalust ongi Hannu Remes oma töõs õnnestunult kasutanud.

Hannu Remesel on olnud kaks kesket eesmärki. Esiteks soome ja eesti muutemorfoloogia seoste teoreetiline pool: kuidas ja mil määral soome ja eesti keel erinevad teineteisest morfoloogiliselt, millest erinevused tulenevad ja kuidas need ilmnevad tüpoloogiliselt. Teiseks eesmärgiks oli saada selliseid teadmisi, millest erinevused tulenevad eesti ja eestlastele soome keele õpetamisel. Hannu Remese järgi on tüüpilised eestlastest soome keele õppijate vigased vormid näiteks *rakkausta* (pro *rakkautta*), *tarinaita* ja *seinuja* (pro *tarinaita* ja *seiniä*), *pukeudun hameen* (pro *hameeseen*), *se tee* (pro *tekee*), *kaivasivat* (pro *kaivoivat*), *olen tapanut* (pro *tavannut*) ja *älkää tulkaa* (pro *älkää tulko*). Soomlaste eesti keeles võib omakorda esineda selliseid vigaseid vorme nagu *poegana* (pro *pojana*), *pimed* (pro *pimedad*), *ilusi* (pro *ilusaid*), *pereid* (pro *peresid*), *lugeb* (pro *loeb*), *istusivad* (pro *istusid*) ja *luvanud* (pro *lubanud*). Ta väidab, et nende puhul ei ole tegemist juhuslike vääratustega, vaid neid põhjustavad soome ja eesti keelestruktuuri erinevused (lk 12), ja ta uurimusest selgub, et see seisukoht on põhjendatud.

Uurimuses käsitletakse eesti keelt soome keele vaatenurgast. See on väga-

gi arusaadav, sest uurija ise on soomlane, aga põhjuseks võiks pidada ka seda, et soome keel on mitmes suhtes arhailisem kui eesti keel: palju soome ja eesti keele foneetilisi ja morfoloogilisi erinevusi tuleneb eesti keeles toimunud muutustest. Kõige selgemalt ilmneb soomekeskne lähenemisviis neis osades, kus käsitletakse morfofonoloogilisi tüvevaheldusi (peatükk 8) ja paradigmatüüpide seoseid (peatükk 9). Ka pedagoogilised tähelepanekud puudutavad valdavalt neid juhte, kus soomlastel õigete eesti vastete moodustamisel raskusi tekib. Siiski viitab Hannu Remes mitmes kohas ka eestlastest õppijatele raskusi põhjustavatele seikadele.

Uurimuse teoreetiliseks raamiks on loomulik morfoloogia sellisena, nagu see esineb Wolfgang Wurzeli³ ja Wolfgang Dressleri⁴ teostes. See on õnnestunud valik, eriti noomenite ja verbide morfotaksi käsitlemisel (lk 101–108, 166–179). Nii noomenitel kui ka verbidel on tüve ja sufiksi liitumises erinevusi: skaala ühes otsas on need juhud, kus tüve ja sufiksi piir on täiesti läbinähtav (nt *sm puulta*, *poika/na*, *ee pesa/de*, *maja/le*), ja teises otsas eesti flektiivsed vormid (nt *uut*, *jalg* : *jala* : *jalga* : *jalgu*). Väga tähtsal kohal on iseäranis eesti vormide seoste uurimisel ka markeerituse ja markeerimatuse arvestamine. Mitmes vormirühmas, näiteks eesti noomenite mitmusemoodustuses ja ka mitmuse partitiivi puhul kujunevad markeerituse hierarhiad.

Uurimisobjektiks on soome ja eesti kirjakeele muutmorfoloogia süsteem. Kirjakeelte noomeni- ja verbimorfoloogiale keskendumine on tark otsus. Nii soome kui ka eriti eesti murretes on väga palju vaheldusi, kõiki neid

oleks ühes töös võimatu arvesse võtta. Aeg-ajalt on siiski viidatud edelasoome murretele, näiteks morfoloogiliselt oluliste eesti häälikumuutuste puhul ka edelasoome murrete samalaadsetele muutustele (lk 52). Veelgi rohkem osutatakse eesti murretele, vanale kirjakeelele ja rahvaluule keelele. Mitmes seoses vaadeldakse eriti lõunaeesti ja rannikumurde keelejooni. See täiendab kirjakeelele tuginevat teravikpilti ja samal ajal ka tänapäeva eesti kirjakeele vormistiku diakroonilist tausta.

Morfoloogiakirjelduse lähtekohaks on soome ja eesti keele traditsioonilised grammatikad. Eesti morfoloogia analüüs põhineb osaliselt Hannu Remese oma eesti keele grammatikal⁵, aga sagedamini siiski Johannes Valgma ja Nikolai Rembali käsiraamatul⁶, Mati Hindi teostel⁷ ning Mati Hindi ja Viivi Maanso ühisel kooligrammatikal⁸. Hannu Remes on viidanud ka eesti keele teaduslikule grammatikale⁹ ja „Eesti keele käsiraamatule”¹⁰, aga suhtub mõlema lahendustesse mitmel puhul kriitiliselt. Neis on näiteks *käsi-*, *uus-* ja *vars-tüüpi* sõnade ainsuse partitiivi- ja illatiivi- ning mitmuse genitiivivormid analüüsitud järgmiselt: *kä/tt*, *uult*, *var/rt*; *kä/tte*, *uul/de*, *var/de*; *kä/te*, *uul/te*, *var/te*. Hannu Remes kritiseerib seda

⁵ H. R e m e s, Viron kielioppi.

⁶ J. V a l g m a, N. R e m m e l, Eesti keele grammatika. Käsiraamat. 2. tr. Tallinn: Valgus, 1970.

⁷ M. H i n t, Eesti keele õpik IX klassile. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Valgus, 1987.

⁸ M. H i n t, V. M a a n s o, Eesti keele õpik X klassile (reaal- ja üldharu). Tallinn: Koolibri, 1992.

⁹ EKG = M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika I. Morfoloogia, sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1995.

¹⁰ EKK = M. Erelt, T. Erelt, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000.

³ W. W u r z e l, Flexionsmorphologie und Natürlichkeit. (Studia Grammatica XXI.) Berlin: Akademie-Verlag, 1984.

⁴ W. D r e s s l e r, Morphology. The Dynamics of Derivation. Ann Arbor: Karoma Publisher, Inc, 1985.

ka pedagoogiliselt seisukohalt: näiteks soome vastavaid illatiivivorme liigen-datakse *kätelen, uutelen, vartelen* (lk 82, 191–192). Samuti taunib ta seda (lk 149–150), et EKG ja EKK analüüsivad *tulla, surra*-tüüpi infinitiivivorme viisil *tulla, surra*. Praktikast tähendab see tõlgendus, nagu oleks eesti keeles seda tüüpi verbidel kaks konsonanttüve: *tull-* ja *tul-* (*tulla, tull/ge*). Juba varem on EKG lahendusi kritiseerinud Mati Hint,¹¹ kelle arvates on tegemist koolkondade erinevustega. Hannu Remes ühineb Mati Hindi koolkonnaga.

Morfoloogiakirjelduse keskseid küsimusi on põhivormi valik. Eesti noomenite puhul on Hannu Remes lähtunud ühest põhivormist, ainsuse nominatiivist (lk 110). Verbid on tema järgi problemaatilised, sest nende paradigmas ei ole selget põhivormi, nagu on ainsuse nominatiiv, mis on oma struktuurilt ühemorfeemne ja millel on ka psühholingvistiline alus (lk 110). Verbide kirjeldamisel kasutab ta nelja põhivormi: *ma*-infinitiivi, *da*-infinitiivi, indikatiivi preesensi ainsuse 1. pööret ja *tud*-partitiipi (lk 111).

Ka noomenite puhul oleks mitu põhivormi niisama põhjendatud. Eesti nagu ka soome ainsuse nominatiiv ei sisalda alati kogu käänamiseks vajalikku infot. Hannu Remes tõdeb (nt lk 90, 95 ja 104–105), et eesti keeles rajaneb noomenite käänamine suurel määral ainsuse ja mitmuse genitiivil ning tüvefleksiooni puhul mitmuse partitiivil. Mati Hint¹² on kritiseerinud ainsuse nominatiivi põhists kirjeldusviisi ja tõstnud esile seda, et ka noomenite puhul on tarvis mitut algvormi. Üldkeeleteaduslikult taas ajakohaseks muutunud tüveparadigmameetod rõhutab morfoloogia puhul paradigma tähtsust: paradigma

vormide hulgast valitakse algvormideks need, millest tuletatavate tüvede abil saab ühemõtteliselt moodustada sõna kõik vormid.¹³ Soome ja eesti noomenite ja verbide kirjeldamiseks kasutatavad põhivormid väärivad tähelepanu ka pärast Hannu Remese tööd.

Soome ja eesti sõnamuutmissüsteemi erinevustel on mitmesuguseid põhjusi. Osa neist pärineb juba läänemeresoome algkeele murdeerinevustest. Kõige ilmsel on see konditsionaali puhul, mille tunnus on soome keeles *isi*, eesti keeles *ks(i)* (lk 188–199). Osa erinevustest on põhjustanud eesti keele iseseisva arengu perioodil toimunud häälikulised ja morfoloogilised muutused. Osa soome ja eesti kirjakeele erinevustest on otsest teadliku keelearenduse ja -korralduse tagajärg. Eriti eesti kirjakeelde on toodud selliseid keelendeid, millel soome keeles vastet ei ole, nende hulgas sünteetilised konditsionaali minevikuvormid, nt *olnuksin = oleksin olnud* (lk 65). Soome ja eesti kirjakeele teadliku arendamise võrdlus pakub huvitavaid vaatenurki. Kõik kokku jätab mulje, et keelekorraldajate panus on eesti keele arengus olnud märgatavalt tuntavam kui soome keele puhul. Ka see vajaks edasist uurimist.

Eesti sõnamuutmissüsteemi suurte muutuste peapõhjus on niisiis keele iseseisva arengu perioodil toimunud häälikumuutused ja nende tagajärjed. Häälikumuutuste mõjul on palju morfoloogiliselt olulisi tunnuseid ja lõppe ähmastunud või täiesti kadunud. Morfoloogiliselt tähtsad muutused olid järgsilpide *i*-lõpulise diftongi järelkomponendi kadu, lõpukadu, sisekadu, järgsilpide pikkade vokaalide lühene mine ning sõnalõpulise *n*-i kadu (lk 50–52). Täpselt samad häälikumuutu-

¹¹ M. Hint, Kolmkümmend aastat hiljem. Uute eesti keele grammatikate puhul. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 100–112; nr 3, lk 188–201.

¹² M. Hint, Kolmkümmend aastat hiljem. Uute eesti keele grammatikate puhul.

¹³ K. Granqvist, Suomen romanin äänne- ja muotorakenne. (Suomen Itämainen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 145.) Helsinki: Yliopistopaino Oy, 2007.

sed on aset leidnud ka edelasoome murdeis.

Nende muutuste tõttu tekkis oht, et eesti keele ainsuse genitiiv, partitiiv ja illatiiv langevad ühte. Käändesünkretismi teket on siiski takistanud eesti keele vältevaheldus. Algselt ainult klusiile hõlmanud astmevaheldus levis ka teistesse konsonantidesse ja konsonantühenditesse ning pikkadesse vokaalidesse ja diftongidesse. Vältevaheldusel on eesti keeles grammatiline funktsioon. Vältevahelduse grammatiseerumise tagajärjel on eesti keel liikunud flekteeriva keele suunas, nagu Hannu Remes on mitmel puhul maininud (nt lk 61). Edelasoome murdeis seevastu samasuguse vältevahelduse tekkeks eeldusi ei olnud. Sellepärast on ähvardavat käändesünkretismi seal tõrjunud mitmesugused morfoloogilised üldistused. Edelasoome murrete ja eesti keele erinevate häälikuliste ja morfoloogiliste strateegiate võrdlus on huvitav ja üldkeeleteaduslikult oluline uurimisteema.

Eesti käändesüsteemi on eemaldanud soome omast ka eesti keele fonotaktilised piirangud (lk 56–58). Sõna teises silbis saab esineda diftong ainult kolmandaväلتelistes vormides, esma- ja teiseväلتeliste vormide teises silbis mitte. See piirang on toonud kaasa selle, et soome (*i*)*nen*- ja *e^x*-noomenite eesti vasted kuuluvad mitmesse eri käänttüüpi. Eestlaste puhul on see fonotaktiline piirang automaatne, soomlasest eesti keele õppijatele aga valmistab selle meelespidamine raskusi.

Eesti keele morfoloogilist süsteemi on mõjutanud ka astmevahelduse morfoloogistumine (lk 58–61). Erinevalt soome keelest kuulub eesti keeles astmevahelduse esinemine või puudumine lekseemi paradigmaatiliste erijoonte hulka. Teisiti öeldes: selle üle ei ole võimalik otsustada sõna häälikulise koostise ega silbistruktuuri põhjal. Ka ei ole eesti keeles näiteks soome

vahelduste *sade* : *sateen*, *ruis* : *rukiin* täpseid vasteid, vaid on toimunud tugeva astme üldistumine või kvalitatiivse astmevahelduse kvantitatiivsega asendumine: *sade* : *sademe*, *rukis* : *rukki* (lk 60).

Mitmuse genitiiv on Hannu Remese arvamus järgi hea näide soome ja eesti keele ühise vormikategooria kohta, milles on nii üksteisega sarnaseid tuttavaid vorme kui ka õppija seisukohast tülikaid, emakeelest erinevaid vorme (lk 79). Soomlasest eesti keele õppijatel on kerge omandada selliseid eesti konsonanttüvelisi mitmuse genitiive, millel on soome keeles vaste, nt *laste*, *meeste*, *siniste*, *keelte*, *suurte*. Samuti on soome vastetele lähedased nt *ristide*, *värvide*, *romaanide*, keerulisemad on seevastu nt *maade* (sm *maiden*), *hoone* (sm *huoneiden*), *kõrgete* (sm *korkeiden*), *poegade* (sm *poikien*), *kalade* (sm *kalojen*). Hannu Remese järgi on soomlaste vaatevinklist nende vormide kategooria sisene markeeritus erineva astmega (lk 79). Eestlasest soome keele õppijale on omakorda võõrad soome mitmuse genitiivi mitmusetüvelised vormid.

Ka mitmuse moodustamises on soome ja eesti keele vahel suuri erinevusi (lk 86–96). Soome keeles on kaks tüüpi: mitmuse nominatiivis ja konsonanttüvelises genitiivis on tunnuseks *t*: *miehelt*, *mies/ten* (või tänapäeval pigem *mies/ten*), teistes käänetes *i* (või silbipositsioonist sõltuvalt *j*). Eesti keeles on kolm tüüpi: 1) aglutinatiivne *de*-mitmus, mille tunnuseks on mitmuse nominatiivis *d* ja mujal *de* või *te* (*kala/d*, *kala/de*, *kala/de/s* jne), 2) aglutinatiivne *i*-mitmus (*aasta/i/d*, *aasta/i/l* jne) ning 3) flektiivne tüve mitmus, kus mitmust väljendab tüvevokaali vaheldus (*vana* : *vanu*, *püha* : *pühi* jt).

Eesti keele kolmest mitmusetüübist on *de*-mitmus kõige üldisem ja markeerimata, samal ajal kui flektiivne tüve mitmus on kõige markeeritum. Keele-

ajalooliselt vastavad aglutinatiivne *i*-mitmus ja flektiivne tüvemitmus soome *i*-mitmusele. Algupärane *i*-mitmus on niisiis eesti keeles jagunenud kaheks. Mõnikord on lähedased soome ja eesti *i*-mitmuse vormid (nt sm *puli/ta*, *hampa/i/ta*, *murte/i/ta*, *kuninka/i/ta*, *raamatu/i/ssa*, *kuusikoli/ssa*, *papere/i/ssa* – ee *pul/i/d*, *hamba/i/d*, *murde/i/d*, *kuninga/i/d*, *raamatu/i/s*, *kuusiku/i/s*, *pabere/i/s*), mõnikord soome *i*-mitmuse ja eesti tüvemitmuse vormid (nt sm *pesiä*, *silmiä*, *kohtia*, *suomalaisia*, *lehtiä*, *nuotteja*, *lautoja*, *velkoja* – ee *pesi*, *silmi*, *kohti*, *soomlasi*, *lehti*, *noote*, *laudu*, *võlgu*). Ehkki aglutinatiivne *i*-mitmus ja flektiivne tüvemitmus on eesti keeles markeeritud vormid, on need Hannu Remese uurimuse järgi sageli soomlasest eesti keele õppijatel kergemini omandatavad kui markeerimata *de*-mitmuse vormid (lk 94–96). Eestlasest soome keele õppijatele valmistab omakorda raskusi see, et eesti markeerimata *de*-mitmusel soome keeles vastet ei ole (kui välja arvata konsonanttüveline mitmuse genitiiv).

Kesksetest vormikategooriatest erinevad suurel määral ka eesti ja soome imperfektimoodustus (lk 131–135). Soome keeles on imperfekti tunnuseks *i*, mis põhjustab mõnes tüübis tüvevokaali vahelduse: *jäädä* : *jä/i/n*, *kantaa* : *kantoli*. Kontraheerunud verbide imperfektivormide puhul on esitatud kaks morfoloogilist tõlgendust, mida mainib ka Hannu Remes: kas *vastasi*, *hyppäsi/n* või *vastasi*, *hyppäsi/n*. Kui nende imperfektitunnuseks pidada *si*-d, siis on soome keeles kaks imperfektitüüpi, kusjuures *si*-imperfekt on markeeritum. Eesti keeles on imperfekti puhul markeeritus ja markeerimatus teistpidi. Enamikul verbidest on imperfekti tunnuseks *si* või ainsuse 3. pöördes (*i*s): *elasi/n*, *elasi*, *kandasi/n*, *kandisi*. Mõnel verbil on ka eesti keeles *i*-tunnuseline imperfekt, nt *saama* : *sai/n*, *tulema* : *tulli/n*. Arvuliselt on niisuguseid

verbe üsna vähe, aga nende kasutamissagedus on suur.

Uurimuse üks kõige väärtuslikumaid ja huvitavamaid osi on 9. peatükk, kus Hannu Remes vaatleb soome ja eesti noomenite ja verbide muuttüüpide omavahelist vastavust (lk 221–254). See viib lugeja paradigmaatilise morfoloogia keskmesse. Peatükis on näitlikult osutatud, kuidas algselt puhthäälikulised muutused on morfoloogistunud ja hakanud põhjustama erisuguseid restruktureeringuid, mis on omakorda kaasa toonud paradigma välja ümberkorraldumise. Selles on olnud suur osa ka eesti keele fonotaktistel piirangutel. Näiteks vastab soome *eA*-noomenitele eesti keeles kaks käändtüüpi: *kõrge* : gen *kõrge* : part *kõrget* ja *pime* : gen *pimeda* : part *pimedat* (lk 226–227). Paradigmaatilisel otsustava tähtsusega on siin olnud sõna 1. silbi struktuur ja välde. Soome *inen*-noomenitele vastab eesti keeles kolm (lk 228–230) ning soome *e^x*-noomenitele viis eri käändtüüpi: 1) *möte* : *mötte*, 2) *kõne* : *kõne*, 3) *kude* : *koe*, 4) *säde* : *sädeme*, 5) *ahne* : *ahne* (lk 230–234). Teiselt poolt käänduvad soome keeles omadusnimed (*riikkaus* : *riikkauden* : *riikkautta*) ja teonimed (*vastaus* : *vastauksen* : *vastausta*) erinevalt, aga eesti keeles on need ühte langenud (*rikkus* : *rikkuse* : *rikkust* – *vastus* : *vastuse* : *vastust*) (lk 234–236).

Samalaadset ümberkorraldumist võib näha ka verbide puhul. Näiteks vastab soome *ele*-verbidele eesti keeles kolm tüüpi (lk 238–240) ja kontraheerunud verbide pööramine on eesti keeles mitmesuguseid muutusi läbi teinud (lk 240–254). Lisaks on osa algselt kontraheerunud verbe võtnud omaks kontraheerumata verbide pööramismalli, nimelt sellised verbid, mille esimene silp on lühike ja paradigma kõik vormid on esmavätelised, näiteks *avada*, *magada*, *lubada*, *lisada*, mis pöörduvad praegu nagu *elada*. Teiselt poolt on osa alg-

selt kontraheerumata verbe eesti keeles muutunud kontraheerunud verbideks, nt *alata, jätkata*. Hannu Remes tõdeb, et nii kontraheerunud kui ka kontraheerumata verbid valmistavadki mõlema keele omandamisel raskusi, mainides viit põhimõttelist seika, mida soomlasest ja eestlasest keeleõppijad peaksid sel puhul tähele panema (lk 243–246).

Hannu Remes viitab mitmes kohas soome ja eesti keele tüpoloogilistele erinevustele. Eesti keeles on ennekõike noomenimuutmises üldistunud flektiivsetele keeltele omaseid jooni: keskseid käändevorme väljendatakse tüvesiseste muutuste abil (lk 61–63). Soome keel on aga paremini säilitanud algupärase aglutinatiivse muutmissüsteemi. Ka tüvemitmus on lähendanud eesti keelt flektiivsetele keeltele (lk 89–91). Teiselt poolt, nagu Hannu Remes märgib, on eesti keeles palju aglutinatiivsetele keeltele omaseid jooni, muuhulgas aglutinatiivne *de-* ja *i-*mitmus ning *si-*imperfekti (lk 87–88, 131–132). Hannu Remes ei nõustugi Tiit-Rein Viitso esitatud mõttega, nagu oleks eesti keel muutunud aglutinatiivsest läänemeresoome algkeelest kvaasiaglutinatiivse vaheastme kaudu flektiivseks keeleks (lk 258), vaid tema arusaama järgi on eesti keel tüpoloogiliselt pigem aglutinatiiv-flektiivne keel, kus näiteks flektiivsetele tüvedele liidetakse muutesufikseid. Selles suhtes on ta samal seisukohal, mille on varem esitanud Mati Hint.¹⁴

¹⁴ M. H i n t, Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1998.

Soome ja eesti keelt peetakse sageli väga lähedasteks sugulaskeelteks, mis erinevad esmajoones häälikulisel tasandil ja sõnavaras. Hannu Remes näitab oma uurimuses põhjapanevalt, et see arusaam on väär. Soome ja eesti sõnamuutmiserinevuste põhjused on sügaval nende keelte vormisüsteemis ning isegi tüpoloogiliselt on nad teineteisest selgesti erinevad. Hannu Remese raamat on lisanud soome ja eesti muutemorfoloogia erijoonte kirjeldamiseks senisest suurema sügavuse. Diakrooniliselt valgustab ta uurimus väga huvipakkuvalt seda, kuidas kahe lähedase sugulaskeele grammatiline struktuur on suhteliselt lühikese ajaga üsna erinevaks arenenud. Mõningatest häälikumuutustest sai eesti keeles alguse muutusteahel, mis on kaasa toonud sõnamuutmise ümberkorraldumise. Hannu Remese tähelepanekud on peale soome ja eesti keeleteaduse olulised ka üldkeeleteaduslikult, eriti keeletüpoloogia uurimise seisukohalt. Lisaks on ta väitekiri tähtis abivahend kõigile neile, kes õpetavad eesti keelt soomlastele või soome keelt eestlastele.

HEIKKI PAUNONEN

Soomekeelsest käsikirjast tõlkinud
VÄINO KLAUS

VÄÄRT LUGEMISVARA VADJA MUISTENDITE JA MUINASJUTTUDE NÄOL

Предания и сказки водского народа. Vad'd'aa rahvaa jutud ja kaazgad. Составитель и автор вступительного раздела О. И. Конькова. Академическая научно-популярная серия „Фольклор коренных народов Ленинградской области“. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, (Кунсткамера), Центр коренных народов Ленинградской области, 2009. 144 lk.

Vadja keele rääkijate arv on üsna piskeseks jäänud, kuid õnneks jätkub veel entusiaste, kel on tahtmist ja energiat anda välja vadjakeelset kirjasõna. Mee- nutagem, et alles poole tosina aasta eest ilmus esimene vadja kirjakeelne, tõsi küll kakskeelne, raamat. See sisaldas muinasjutte.¹ Nüüd on sellele järgnenud palju mahukam muinasjutukogu. Ent need pole ainukesed vadja „pääsukesed“. Tänavu on üllitatud kaks nimetust värvitrukis tarbekirjandust: rohkete ajalooliste vadjateemaliste fotodega 2011. aasta seinakalender („Vad'd'a pävivuzikko“, A3-formaadis) ja üksikuid lauseid sisaldav värvimisraamat lastele („Vad'd'a krazgöttavõ cirja“).²

„Vadja rahva muistendid ja muinasjutud“³ on A4-formaadis kogumik paralleelselt vadja ja vene keeles. Selle on koostanud ja sissejuhatava osa kirjutanud Peterburi Kunstkamas töötav arheoloog ja etnoloog Olga Konkova, kelle soontes voolab ta enda sõnutsi

¹ Vt lähemalt: E. Ernits, Vadja liikumisest ja kirjakeelest. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 1, lk 83–85.

² Vt <http://www.vatland.ru/lang/krask-raska/php> (vaadatud 28. VIII 2010); <http://www.vatland.ru/today/calend.php> (28. VIII 2010).

³ Vdj jutud pole küll täpne vaste muistendi tähistamiseks, kuid asjaomane sõna tuleb alles luua.

isuri ja ingerisooime verd. See on esimene raamat akadeemilises aimesarjas „Leningradi oblasti põlisrahvaste folkloor“. Teos on välja antud Venemaa Föderatsiooni soome-ugri kultuurikeskuse rahalisel toel.

Rahvakultuuri väärtustades rõhutab O. Konkova vaadeldava raamatu eesõnas (lk 5–7) jõuliselt, et „peaaegu hääbunud vadja rahva kultuur pole ainult Venemaa kultuuripärandi lahutamatu osa, vaid kujutab endast maailma kultuurivara“ (lk 5). Järgneb üsna mahukas sissejuhatav osa (lk 9–31), mis annab ülevaate vadjalaste ajaloost muinasajast alates, vadja keele kohast läänemeresooime keelte peres, vadja keele murretest ning vadjalaste usundist ja rahvaluulest. Teoses kirjeldatakse päris pikalt peamiselt Paul Ariste töödele toetudes tosinkonda vadja haldjat. Räägitakse ka paljudest teistest rahvausundiga seotud tegelastest: krattidest, kummitustest, nõidadest ja tarkadest. Tehakse juttu kivide ja puude kummardamisest, loitsudest, samuti laste hirmutamise mitoloogiliste tegelastega. Sissejuhatuse autor väidab veel ise olevat näinud paarkümmend aastat tagasi, kuidas vadja eideke valanud kodu hüvanguks majaseinale äsja tapetud pässi verd. See, et vadja haritlane Dmitri Tsvetkov oleks kogunud muinasjutte (lk 30), ei vasta tõele.

Vadja keele väärtustamisele kohanimede kasutamisel osutab muu hulgas see, et esikohale on paigutatud vadja-pärased nimekujud, millele sulgudes on lisatud ametlik venekeelne nimi, näiteks *Кырвэштула* (*Корветино*) (lk 25). Sissejuhatav osa sisaldab arvukalt vadjakeelseid usundimõisteid. Nende puhul on esikohal toodud vadja nimetus kirillitsas ja seejärel sulgudes sama nimetus vadja kirjavisis, millele järg-

neb (otse)tõlge vene keelde, nt *тулыы эмя* (*tulõõ emä* – *мать огня*). Paraku esineb siin-seal ebatäpsusi: nt vigane *tulcee emä* 'tuleema' õige *tulõõ emä* asemel (lk 21), *järviema*, *järviisa* õigete *jarviemä*, *jarviisä* asemel (lk 23), *ned'd'ä* õige *nõd'd'a* asemel (lk 26) jt.

Muistendid (lk 32–93) on jagatud kaheksaks peatükiks, mis jutustavad vägilastest ja jõumeestest (*bohattõrid ja voimakkaad mehed*; 6 lugu), imepärastest paikadest (*kummad kõhad*; 6 lugu), nõidadest ja tarkadest (*nõitad ja täätäjäd*; 16 lugu), koduhaldjatest (*kotohaltiaad*; 17 lugu), kratist ja päärust (*lemmyz ja para*; 24 lugu), kalmuhaldjatest (*kalmolaizõd*; 3 lugu), metsahaldjatest (*metsäähaltiaad*; 11 lugu) ja veehaldjatest (*vesihaltiaad*; 4 lugu). Seega on muistendite osas ühtekokku 87 teksti. Muistenditele omaselt on enamik lugusid lühikesed, alla kümne rea. Peaaegu kõik tekstid pärinevad Paul Ariste raamatust „Vadja muistendeid”. Peatüki pealkirjas esinev sõnakuju *nõitad* on vigane, sest Vaipooles, mille keelepruuki on pealkirjades kasutatud, on *nõita* mitmuse nimetavas *nõijad*, mujal aga *nõd'd'ad*.

Muinasjuttude osa (lk 94–135) sisaldab 24 lugu, kuid kaugeltki kõik pole muinasjutud. Sinna on paigutatud järvest ja merest vett joova vikerkaar mainimisega algav seletusmuistend, miks kuu peal on näha neiu kuju kaelkookudega („Iklookka” – „Vikerkaar”), lugu Vadjamaal looklevatest jõgedest („Siista i Suma” – „Sista ja Suma”), seletusmuistend, miks haavalehed värisuvad („Kuusi i aapa” – „Kuusk ja haab”), piiblilugu keele saamisest lihtsustatud kujul („Med'd'ee ceeli” – „Meie keel”) (lk 96–99, 104–105) jt. Enamik tekste on võetud P. Ariste raamatust „Vadja muinasjutte”. Jäeb lisada, et muinasjutud ja muistendid pole juba P. Aristel päris korrektselt eristatud; muidugi pole alati piiridki aredad.

Kõik vadja rahvaluuletekstid on aval-

datud kirjakeeles, kusjuures murdeeripärad on säilitatud. Nii näiteks on edastatud Kattila uususe diftongid, nt *eb teätännny* 'ei teadnud', *iirelie* 'hiirele' (lk 116). Jõgõperä poolpikad vokaalid on märgitud ühekordsetena. Siiski pole muinasjutu „Mustõlaizõss i maoss” („Mustlasest ja maost”) puhul millegipärast edastatud Kabrio-murdeline noteering, vaid D. Tsvetkovi Jõgõperä murdesse tõlgitud teisend (lk 126 jj).⁴ Ühes Kukkuzi murdes avaldatud loos on järgsilpide pikad vokaalid muudetud lühikesteks, teises aga mitte (vrd lk 76 ja 100).

Keeleliselt on tekste toimetanud vadja kirjakeele looja Mehmet Muslimov. Kui esimene kirjakeeles ilmunud muinasjutukogu sisaldas üsna palju ebajärjekindlusi, siis käesolev raamat on neist vajakajäämistest prii. Asendatud on läänemeresoome kirjakeeltele võõrad tähekujud, ühtlaselt on tähistatud kõigi häälikute peenendus ja, mis peamine, õigustatult on kirjas loobutud lausefoneetiliste nähtude arvestamisest. Usutavasti on positiivseid nihkeid esile kutsunud 2005. aastal Jõgõperäl toimunud ümarlauavestlus kirjaviisi küsimustes teadlaste ja kohalike vadjalaste osavõtul.⁵ Veel jääb häirima *c*-tähe tarvitamine *č*-hääliku funktsioonis (*jõci* soovitatavamate *jõči* või *jõtši* asemel). Ideaalset kirja on võimatu luua, kuid selle poole tuleks vähemalt püüelda, arvestades noorte kirjakeelte kogemusi. Näiteks pole koos täpitähtedega süsteemne kasutada ajaloolist soome *y*-d (vrd *sycyze* 'sügis' ja *süčüze*).⁶ Ent igatahes märgivad *c* ja *y* raamatus

⁴ Vrd L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 63. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura, 1932, lk 126 jj.

⁵ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92D0%BE%D0%B4%D1%8C> (30. VIII 2010).

⁶ Vt lähemalt: Э. Эрнитс, Об значении звуков в водском литературном языке. – *Linguistica Uralica* 2006, nr 1, lk 1–9; E. Ernits, Vadja kirjaviisist ja sõnaloo-

järjekindlalt ühtesid ja samu häälikuid, mistõttu vääritimõistmisi ei põhjusta.

Retsenseeritavas raamatus on tekstid edastatud üldiselt õigesti ning mõni väike kupüür on täiesti omal kohal, ent leidub vääratusi. Näiteks on lauses *Pani koti rahaka ...* 'Pani koti rahaga' sõna *seltsä* 'selga' välja jäänud.⁷ Ühe Lauri Kettuneni ja Lauri Posti tekstikogust pärineva muinasjutu pealkiri on veidi viltu läinud. See on edastatud kujul „*Kaaska d'edazda da babass*” („Muinasjutt taadist ja eidest”, lk 102). Kõigepealt on üks *da* üleliigne. Selle helilise *d* tõttu on sõnas *dedass* lõpp *-ss* muutunud pikaks heliliseks *z*-ks, mida aga kirjas ei tuleks erinevalt transkriptsioonist helilisena tähistada.⁸

Vadjakeelsed muinaslood on vene keelde ümber pannud kaheksa inimest (osa vadjalased, osa vadjasõbrad), peale O. Konkova enda veel Mehmet Muslimov, Tatjana Jefimova, Sergei Jefimov, Jekaterina Kuznetsova jt. Tõlked on üldiselt täpsed, asjalikud, ilustamata. Ent üksikuid ebatäpsusi siiski leidub. Näiteks on ühes loos tõlgitud *Siz võtti opõzõõ, pani mettsää castoisõõ puhõõ ciin* 'Тогда взял лошадь, отвел в густой лес (Siis võttis hobuse, viis tihedasse metsa)' (lk 44, 45), kuigi P. Aristel on see edasi antud täpselt: 'Siis võttis hobuse, pani metsa tiheda puu külge kinni'.⁹ Tekstide edastamisel esineb ka üksikuid tähevigu, nt *mitä* ja *õõtäb* õige *miä* ja *õötä* asemel (lk 130, 132).

Enim ebatäpsusi leidub kõige pikemas loos „*Sõtameez*” („*Sõjamees*”, lk 128 jj), mille on XIX sajandi lõpus Jõgõperäl üles kirjutanud ja ilma tõlketa avaldanud O. A. F. Mustonen.¹⁰ Lause-

mest. – Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri 2010, nr 1, lk 41–56.

⁷ P. Aristel, Vadja muinasjutte. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 4. Tallinn, 1962, lk 79.

⁸ L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk 93.

⁹ P. Aristel, Vadja muistendeid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi

pooles *paraikaa tuõb karetti akkuna allõ* 'praegu tuleb tõld õue' on jäetud *akkuna allõ* tõlkimata (lk 132, 133). Lause *I lastii autaa, i aapõin vad'd'a tõrkettii rintoi pääle, i veel siäl vingah-ti avvaz* 'Ja lasti hauda ja haavapuust vai torgati rinna peale, ja vingatas veel korraks seal hauas' on tõlgitud nõnda: *И спустили в яму, и кол осиновый поставили на грудь, и еще колом грудь пробили* 'Ja lasti hauda ja haavapuust vai pandi rinna peale, ja torgati veel rind vaiaga läbi' (lk 134, 135). *Akkunass rihee* 'aknast tupp' on edasi antud kujul *за окном дома* 'maja akna taga' (lk 134, 135).

Raamatu lõpuosas (lk 136–143) on ära toodud kirjandusviited ja andmed keelejuhtide kohta. Hea, et võimaluste piires on vadjapärastele eesnimelikele sulgudes lisatud ka ametlikud vene nimed. Viiteaparaat on üsna korralikult vormistatud. Üksikuid lapsusi muidugi leidub. Näiteks ei leidnud retsenseerija viidatud leheküljelt muinasjuttu „*Kissa i kukko*” – „*Kass ja kukk*” (lk 100).¹¹

Kogumikus on rikkalikult ornamentikat ja mustvalgeid fotosid. Illustreerijateks on peale O. Konkova ta kunstnikust tütar Leontine Saksa ja Ljudmila Posti. L. Saksa kujundas ka mitmevärvilise kaane. Arvutiga ulatuslikult töeldud fotod kujutavad muistendi- ja muinasjutustseene, mida on etendanud reaalsed inimesed vadjja rahvarõivais. Raamatus leidub ka 1930. aastatel eksisteerinud vadjja külade kaart (lk 8).

Muinasjutukogus esinevad pisipuudused pole tavalugeja seisukohast olulised. Autentseid tekste ja nende tõlkeid saab suhteliselt täpse edastamise ja viiteaparaadi tõttu kasutada ka teatometised 12. Tallinn: Valgus, 1977, lk 69.

¹⁰ O. A. F. Mustonen, Muistoonpanoja Vatjan kielestä 1. Kielennäytteitä. – Virittäjä 1883, v 1, lk 145–149.

¹¹ See leidub: L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk 175 (mitte lk 5 nagu viidatud).

dustöös. Retsenseeritav raamat, mille trükiarv pole küll teab mis suur (1000 eksemplari), on väga tähtsaks vahendiks nii vadjalastele kui ka kõigile neile, kes valdavad vene keelt ja tunnevad huvi folkloori vastu. Peale põneva lugemismaterjali sisaldab ta usutavasti sädet või isegi leeki vadjalaste ja nende järglaste eneseteadvuse tõstmiseks. Vene keele valdajatel aitab kogumik paremini mõista vadjalasi ning nende keelt ja kultuuri nii ajaloolises kui ka

tänapäevases kontekstis ning võimaldab süüvida vadja folkloori, mida seni oli vene keelde tõlgitud enam kui napilt. On ju eesti ja soome teadlaste kogutud ja publitseeritud tekstid esitatud eesti, soome või saksa paralleeltõlkega. Nüüd jõuab nende väärtuslik töö ehk ka vadjalaste endi ja nende järglaste hinge ja teadvusse.

ENN ERNITS